

"ניחא ליה לאיניש דתעביד מצווה בממוניה" - בדין שואל שלא מדעת אלון קרן

ראשי פרקים

- א. הקדמה על דין שואל שלא מדעת ועל הכלל - "ניחא ליה לאיניש דתעביד מצווה בממוניה"
- ב. המקורות בש"ס לאמירת או לאי אמירת הכלל - "ניחא ליה לאיניש דתעביד מצווה בממוניה"
- ג. סיכום המקורות והתמיהות העולות מהם
- ד. המקורות בפוסקים לאמירת או לאי אמירת הכלל
- ה. סיכום כל המקורות והתמיהות העולות מהם
- ו. תירוץ המקורות הסותרים והגדרת חלות הכלל על פי השו"תים (יחתם סופר, 'אדמת קודש', 'תרומת הדשן')
- ז. הלכה למעשה - פוסקי זמננו

א. הקדמה

במסכת בבא מציעא מובא - "אמר רבא שואל שלא מדעת הוי גזלן לרבנן".¹

מובא בפוסקים:

רמב"ם הלכות גזילה ואבידה: "השואל שלא מדעת הרי זה גזלן. כיצד: היה כלי ביד בנו של בעל הבית או ביד עבדו, ולקח מאחד מהם ונשתמש הרי זה שואל שלא מדעת ונעשה ברשותו ונתחייב באונסין עד שיחזירנו למקומו".²

טור חו"מ, הלכות גניבה: "אפילו הלוקח מחבירו בתורת שאלה, אם אינו מדעת בעלים נקרא גזלן".³

שו"ע חו"מ הלכות שוכר: "הלוקח חמורו של חבירו שלא מדעתו ועושה בו מלאכה, אפילו שכוונתו לתת לבעלים את חמורו ואת שכרו, הוי שואל שלא מדעת, והרי הוא גזלן".⁴ כלומר, שאסור לאדם לקחת חפץ ללא רשות בעליו.

1. בבא מציעא מג ע"ב, וכן בבא בתרא פח ע"א
2. פרק ג הלכה טו
3. סימן שנו, סעיף ה
4. סימן שח, סעיף ה, ברמ"א

אולם, למרות המובא לעיל, ישנו כלל בש"ס, ובעקבותיו בפוסקים, האומר: "ניחא ליה לאיניש דתעביד מצווה בממוניה", אשר בחלק מהמקרים נראה שהוא הגורם לכך שנפסוק - שלמרות שאין לנו הסכמת בעלים מפורשת ואף אין אנו מכירים אותו בכדי להעריך האם יסכים לאותו שמוש בחפציו, אנו סומכים על כך שלדבר מצווה הבעלים מסכים שישתמשו בממונו או בחפציו. לכן, לדוגמא בעניין "שואל שלא מדעת", לפעמים נסמוך על כלל זה, ונאמר שלמרות שאין לנו הסכמה מפורשת של הבעלים, אותה השאלה היא נקראת בדעת, ואותו שואל ששאל חפץ לדבר מצווה שלא מדעת הבעלים - ייקרא שואל רגיל. מאמר זה יעסוק בהשפעתו של הכלל "ניחא ליה" על דין שואל (לדבר מצווה) שלא מדעת. אולם, כדי לבדוק מתי אומרים שנוח לו לאדם שישתמשו בממונו לדבר מצווה ובאיזה תנאים, נצטרך להביא אותו אף ביחס לדינים אחרים, שבהם הוא מופיע, או מקרים בהם נראה שהוא היה אמור להופיע.

ב. המקורות בש"ס:

א. **בבא מציעא**: "אמר מר: השואל ספר תורה מחבירו הרי זה לא ישאלנו לאחר". שואלת הגמ': "מאי איריא ספר תורה, אפילו כל מילי השואל אינו רשאי (להשאיל)?". מתרצת הגמ': "ספר תורה איצטריך, מהו דתימא ניחא ליה לאיניש דתעביד מצווה בממוניה, קמ"ל שלא".⁵

ביאור הדברים (ע"פ רש"י, ריטב"א, 'נימוקי יוסף'): על דין "השואל ספר תורה מחבירו הרי זה לא ישאלנו לאחר", שאלה הגמ': מה החידוש שהובא פה הדין לגבי ספר תורה, הרי כל דבר שנשאל אסור להעביר לאחר, ללא דעת הבעלים, וודאי ספר תורה שנוח להתקלקל יהיה אסור להעבירו לאחר ללא רשות הבעלים! תרצה הגמ': מכיוון שספר תורה משמש למצווה, הייתי חושב שלמרות שאין הסכמה מפורשת מפי הבעלים, נוח לו באותה השאלה לאחר (למרות שכאמור ספר התורה עלול להתקלקל), כי נוח לו לאדם (לבעלים) שתעשה מצווה בממונו (ספר תורה). מחדשת הגמרא - שמכיוון שיכול להיגרם הפסד לספר תורה, לבעלים לא נוח שתעשה בו מצווה.

ב. **פסחים**: "המשכיר בית לחבירו בחזקת שהוא בדוק (לפסח) ומצאו שאינו בדוק, מהו?".⁷ למעשה, שאלת הגמרא היא: האם, עקב השינוי, המקח מתבטל או שלא? עונה הגמרא: אפילו שזה מקום שנוהגים לשכור פועל במיוחד בשביל לבדוק בית לפסח (זאת אומרת - השוכר מפסיד את סכום הכסף שישלם לבדוק), אין אומרים שהמקח בטל, לפי שנוח לו לאדם (לשוכר) לעשות מצווה בממונו.

5. בבא מציעא כט ע"ב
6. שם
7. פסחים ד ע"ב

ישנה מחלוקת מה בדיוק הדין, ומה פעולת ה"ניחא ליה" כאן:

ריטב"א, 'מאירי', רמב"ן:⁸ המשכיר צריך להחזיר לשוכר את דמי הבדיקה שהשוכר שילם לפועל, כי הרי בחזקת בדוק היה. זאת אומרת כל פעולת ה"ניחא ליה" כאן היא שלא אומרים שהמקח בטל, עקב העבודה הבלתי צפויה שהשוכר צריך היה לדאוג לה (חיפוש אחר פועל שיבדוק ביתו), מכיון שאותה עבודה היא לשם מצווה ויש לנו כלל "ניחא ליה לאיניש שתעשה מצווה (הבדיקה) בממונו". כלומר, גם אם השוכר רוצה לבטל המקח, עקב כך, הוא אינו יכול, מכיון שאנו אומרים שנוח לו בזה, וזה שהוא רוצה לבטל את המקח זה בגלל תירוץ אחר.⁹

ר"ן:¹⁰ אין השוכר יכול לתבוע את דמי הבדיקה מהמשכיר. פעולת ה"ניחא ליה" פה - שנוח לו בהוצאה הכספית של הבדיקה (יש דעה שאומרת שגם הרמב"ם פסק כך¹¹).

ג. **בכורות**: "שלוש גרנות למעשר בהמה, בפרוס עצרת, בפרוס החג ובפרוס הפסח". שואלת הגמ': "מאי שנא בהני זימני? אמר ר' תנחום: כדי שתהיה בהמה מצויה לעולי הרגל, ואע"ג דתנן עד שלא הגיע הגורן מותר למכור ולשחוט, ניחא ליה לאיניש לתעביד מצווה בממוניה, והדר ליזבון וליכול".¹²

מסבירים הראשונים:¹³ חכמים תיקנו שלושה תאריכים (סמוכים לרגלים) למעשר בהמה, כדי שתהיינה בהמות לעולי הרגל, שאפילו שמותר למכור ולשחוט לפני שעושר, מכל מקום האנשים לא היו מוכרים ושוחטים עד שיעשו (וזה כאמור לפני הרגלים), כי נוח לו לאדם לעשות מצווה בממונו.

ד. **ירושלמי סוכה**: "איזו היא גזולה פסולה? כל שהוא נכנס בתוך סוכתו של חבירו שלא מדעתו".¹⁴ נראה על פי פשט הכתוב, שכל הנכנס בלי דעת חבירו לסוכתו, למרות שהוא לא מתכוון לגזול את הסוכה, אלא לברך וללכת, נקרא גזול, ככל שואל שלא מדעת. כאן לא אומרים את הכלל "ניחא ליה לאיניש" (ובמקרה זה בעל הסוכה) דתעביד מצווה בממוניה (סוכתו).¹⁵

שם	8.
כך כתב מהר"ם חלאווה, וכתב כמותו הימגן אברהם' בשו"ע או"ח תלו סק"ה	9.
פסחים ד ע"ב	10.
פשט לימגיד משנה' הלכות חמץ פ"ב הי"ח, וכן כתב הרב קוק ב'בירור הלכה' בכתב יד על המקום	11.
בכורות נו ע"ב - נח ע"א	12.
תוס', רש"י, כת"י שם	13.
פרק ג, הלכה א	14.
כך הבין ראבי"ה, מובא בהגהות מיימוניות על הלכות סוכה פ"ה, הכ"ה, וכך 'דרכי משה' או"ח תרלו ג. שו"ת 'אדמת קודש' לרי' משה מזרחי בחלק או"ח, סימן יד. 'אור שמחה' על המקום בירושלמי.	15.

ג. סיכום המקורות והתמיהות העולות מהם

לא בכל המקרים בהם היה נראה שהכלל - "ניחא ליה לאיניש" אמור להופיע, ולהודיע שיש הסכמת בעלים, הוא הופיע. באחד מהמקרים (במסכת בבא מציעא¹⁶), אמנם הופיע הטעם לכך שאין אומרים "ניחא ליה" (בגלל הפסד ממוני) על פי הראשונים על אותו מקום, אך טעם זה צריך בירור, הרי גם במקרה בפסחים¹⁷ יש הפסד ממון לשוכר ובכל זאת אומרים שם "ניחא ליה לאיניש". ולשיטת הר"ן מובן איזה הפסד ממון יש לשוכר, כי הרי על פי הר"ן המשכיר לא צריך להחזיר את דמי הבדיקה לשוכר, אך גם לשאר הראשונים שאמרו שצריך להחזיר לשוכר את דמי הבדיקה, זה בגלל שכל ההשכרה הייתה על מנת שהבית בדוק, אך בסתם השכרה שלא היה סיכום כלשהו ביניהם,¹⁸ הם ככל הנראה יודו שאין המשכיר צריך להחזיר את דמי ההוצאות לשוכר בגלל ש"ניחא ליה". לעומת זאת, לגבי בכורות¹⁹ נפסק ש"ניחא ליה לאיניש דתעביד מצווה בממוניה", וזאת ככל הנראה משום שאין שם לבעל הממון שום הפסד ממוני בעשיית המצווה בממונו (צאנו).²⁰ אך גם קביעה זו (ש"ניחא ליה" כאשר אין לו הפסד ממון), צריכה בירור, שהרי בסוכה אין שום נזק ממוני לבעל הסוכה (שהרי מדובר שאותו פולש לא עשה נזק כלשהוא, אלא רק מתכוון לשבת, לברך וללכת),²¹ ולמרות הכל לא אמרנו שם "ניחא ליה"

ד. המקורות בפוסקים לאמירת או לאי אמירת הכלל

הקדמה:

כפי שנראה במקורות הבאים, גם הפוסקים לא השתמשו בכלל זה באופן מוחלט לגבי כל שימוש בחפציו של אדם לצורך מצווה ללא רשותו. פעמים שהובא הכלל ועזר לנו להעיד שיש הסכמת בעלים ופעמים, למרות הכלל ש "ניחא ליה", אמרנו שלא נוח לבעלים אותו שימוש בחפציו שלא מדעתו.

א. **טור שו"ע** או"ח הלכות ציצית: "וליטול טלית חבירו בלא דעתו ולברך עליה יש אומרים שהוא מותר דניחא ליה לאיניש למיעבד מצווה בממוניה ובלבד שיקפל אותה אם מצאה מקופלת".²²

16. כט ע"ב

17. ד ע"ב

18. פשט רמ"א או"ח תלו, ג

19. ראה לעיל הערה 12

20. רש"י שם בכתב יד, וכן מסביר ה'חתם סופר', שמכיון שמקריב רק דמו וחלבו, שאינם ראויים לאכילה, אין הפסד. ובתויו"ט שקלים פ"ג מ"א כתב שגם אם יש הפסד, הוא קטן מאוד, וזה מצטרף למה שכתב הרש"י על המקום, שמכיון שלמדנו "עשר בשביל שתתעשר", נוח לו בדבר זה.

21. עיין לעיל הערה 15

22. סימן יד, סעיף ד

בית יוסף: "ובמקום שנהגו להניח טליתותיהן בבית הכנסת, אם בא אדם להתעטף בה **לפי שעה** ולהחזירו למקומו - מותר, ולא חשיב שואל שלא מדעת - גזל, דליכא הכא חשש כילוי קרנא ולכן ניחא ליה לבעלים, מה שאין כן ספרים, שמא יבואו לקרוא בהם הרבה עד שיקרעו מרוב שימוש".²³

וכן הבי"ח²⁴ וה'אשל אברהם²⁵ מדגישים, שההיתר להשתמש בטלית חבירו ובתפיליו, זה רק באקראי ולא באופן יום יומי.

שו"ע או"ח הלכות ציצית: "מותר ליטול טלית חבירו ולברך עליה, ובלבד שיקפל אותה, אם מצאה מקופלת".²⁶

רמ"א: "והוא הדין בתפילין, אבל אסור ללמוד מספרים של חבירו בלא דעתו, דחיישין שיקרע אותו בלימודו".²⁷

לגבי האיסור שמביא הרמ"א בספרים:

מקור האיסור: ר' ירוחם,²⁸ ה'מרדכי²⁹ וה'נימוקי יוסף³⁰ שכתבו: ובספרים חיישין שמא יקרא בהם הרבה עד שיקרעו מרוב משמוש.

'מגן אברהם': משמע מהם, שאפילו באופן ארעי אסור (כי אולי יימשך בלימודו ויקרא בהם הרבה ויקרעו). וכך כתב הבי"ח³¹; וכן כתב ה'משנה ברורה'³²: "אפילו באקראי בעלמא אסור, דחיישין שמא יקרא בהן הרבה עד שיקרעו מרוב שימוש, והעולם נוהגין כשמוצאין סידור

23. טור שם

24. בטור שם ס"ק ב

25. ביפרי מגדים' שם ס"ק ז

26. סימן יד סעיף ד

27. שם. וביחושן משפט' סימן קסג סעיף ו, הביא הרמ"א שתי תקנות קדומות, וזו לשון אחת מהן: "נמצא בתקנות קדומות שלא להוציא טלית או ספר מבית הכנסת ללא רשות הבעלים".

ובגר"א שם ס"ק קה כתב כך: "רצה לומר אף על גב שבבית הכנסת מותר דאדעתא דהכי מביאים". זאת אומרת, הגר"א הבין פה מהרמ"א שמותר להשתמש ללא רשות הבעלים בספרים שנמצאים בבית הכנסת, שהרי על דעת כך הביאום, אך ישנה תקנה שאוסרת הוצאת הספרים מבית הכנסת ללא רשות הבעלים.

אולם קביעה זו קשה, שהרי כאמור באורח חיים סימן יד סעיף ד כתב הרמ"א שאין להשתמש ללא רשות בעלים בספרים שנמצאים בבית הכנסת לפי שיכולים להתקלקל. ואף הגר"א בס"ק ט כתב ששימוש ללא רשות בעלים בספרים שנמצאו בבית הכנסת אסור, לפי שאין אומרים "ניחא ליה לאיניש דתעביד מצווה בממוניה" במקום שיכול להגיע לידי הפסד.

אך אפשר לתרץ שאולי כל הכוונה ברמ"א בחושן משפט סימן קסג ובעקבותיו בגר"א שם היא שבמקרה ואנשים הביאו ספרים לבית הכנסת על מנת שהציבור ישתמש בהם, ישנה תקנה שאסור להוציא ספרים אלו מבית הכנסת ללא רשות הבעלים. ועל ספרים אלו (שהובאו לבית הכנסת לטובת הציבור), כתב שם הגר"א בהבנתו ברמ"א שמותר להשתמש בהם בעודם בבית הכנסת ללא רשות הבעלים ("דאדעתא דהכי מביאים").

28. 'תולדות אדם', נתיב מט חלק ג

29. רמז תתקנ

30. יב ע"א ד"ה "טלית"

31. בטור או"ח יד, ד

32. סק"טז

או מחזור בבית הכנסת שלוקחין אותו כדי להתפלל בו, ואיני יודע היתר לזה שמאי שנא בין סידור לספר".³³

אולם, לעומתם, יש המתירים שימוש בספרים בתנאים מסויימים:

ערוך השולחן מצטט את איסור הרמ"א וכותב: "מכל מקום, לעיין בעלמא נוהגין היתר, וכן ליקח סידור ומחזור בלא ידיעת חבירו, דרובא דעלמא אינם מקפידים בזה".³⁴ וכן בחו"מ סימן ע"ב סעיף א כתב: "וכן עתה, שהספרים נדפסים ומצויים, נראה לי שיכול ליטול ללמוד בהם שעה קלה שלא מדעתו, ולא גרע מטלית ותפילין, אלא אם כן הוא יודע שהבעלים מקפידים".

וכן כתב ב'מקור חיים': "כבר כתבנו בסמוך דאפילו עראי אסור, מכל מקום נראה לי בסידור תפילה להתפלל - שרי, דלא אסרו אלא רק בספר ללמוד לפי שאין קבע ללימוד, ועוד שיש בו עיון, ואפשר לדייק זאת מדברי ה'נימוקי יוסף', שאמר חיישינן שמא יקרא בהם הרבה עד שייקעו מרוב שימוש".³⁵

וב'כנסת הגדולה' בשם הרדב"ז:³⁶ "האידינא מחלו העולם על זה, וניחא ליה לאיניש דתעביד מצווה בממוניה, ולא ראינו מי שמקפיד".³⁷

העולה מכל האמור לעיל, שבטלית ותפילין, מותר להשתמש באופן ארעי, כי בהם "ניחא לאיניש", מכיון שלא יגיעו לידי קלקול. לעומת זאת, בספרים, מוכח שלא נוח לבעלים אף בשימוש קצר, כי אולי אותו שימוש יתארך ויגרום להפסד לספר (למרות שכאמור לעיל, היום עקב ריבוי הספרים, הבעלים מוחלים על הנזק).³⁸

ישנן עוד הלכות, שמהן עולה שבשימוש בספרים לא אומרים בכל מצב "ניחא ליה".

ב. שו"ע חו"מ הלכות פיקדון: "המפקיד ספר תורה אצל חבירו, גוללו פעם אחת לשנה לצורך אוורורו, שלא יתעפש (עייין רש"י ב"מ כט ע"ב שספרים שלהם עשוין כגליון). וכשגוללו יכול לקרוא בו. אבל לא יפתח לצורך עצמו, ואם פתח בשביל עצמו (זאת אומרת לא בזמן שצריך לאוורור) - הרי זה שלח יד".³⁹

רמ"א: "והנהי מילי בעם הארץ, אבל תלמיד חכם שאין לו את אותו ספר - מותר לו לקרוא בו, כי ודאי על דעת כך הפקידו אצלו, ובמקום שאין ספרים ויגרם ביטול תורה, יכולים בית דין לכוף האחד להשאיל ספריו שילמדו מהם, ובלבד שישלמו לו אם נגרם נזק".⁴⁰

גם מהלכה זו רואים, שהטעם של "ניחא ליה לאיניש" שתעשה מצווה בממונו, לא הועיל בספרים. ואילו הטעם במקרה הראשון של "על דעת כך השאילו" (זאת אומרת שיודע הבעלים אצל מי מפקיד ספריו, ובכל זאת מפקיד) - היה אסור להשתמש. וכן במקרה השני,

33. בשם ה'פרי מגדים' ב'משבצות זהב' סק"ז

34. או"ח סימן יד סעיף יג

35. או"ח סימן יד, ד

36. בשו"ת ח"א, סימן תקכ

37. סימן רסז ס"ק כב

38. ראה חלק ז

39. רצב, סעיף ב

40. עי"פ 'מרדכי' ס"פ המפקיד, וכך פסק הש"כ בחו"מ סימן רצב, סימן לה

אנו רואים שבית דין צריכים לשלם לו אם יהיה היזק, ולא אומרים שויתר על אותו היזק, כי היה לו נוח שיעשו מצווה בספריו.

ג. **טוש"ע חו"מ** הלכות שואל: "אין השואל רשאי לאחר. אפילו ספר תורה, שעושה מצווה בהשאלתו לאחר, אינו רשאי להשאיל לאחר ללא דעת בעלים, ואם השאיל לאחר - אפילו נתקלקל מחמת המלאכה ששאל בשבילה - חייב".⁴¹

ב"ח: "מדוע נאמר: 'אפילו ספר תורה אינו רשאי להעבירו לאחר', הרי ספר תורה הוא דבר שנוח להתקלקל, אם כאן מה זאת אומרת 'אפילו'. אלא קמ"ל שאפילו שספר תורה זה דבר מצווה, ואז לכאורה ניחא ליה לאיניש - אסור, וזה מכיוון שספר תורה נוח להתקלקל".⁴²

וכן לגבי מי שמצא ספרים, נפסק בטוש"ע ה'ל' מציאה,⁴³ שמכיון שאחת לשלושים יום, פותחן לאוורורם, יכול לקרוא בהם אז בצורה שלא צריכה עיון וחזרה, ולא אומרים שם ניחא ליה לאיניש שתעשה מצווה בממונו, כי אם היה נאמר - היינו מתירים שימוש קבוע יותר.

ד. **טוש"ע יו"ד** הלכות מזוזה: "השוכר בית מחבירו חייב המשכיר לקבוע בו מזוזה ולתקן מקום קביעותה".⁴⁴

'בית יוסף' בשם ר' מנוח: "ומסתברא, שאפילו השכירו בחזקת שיש בו מזוזה, ואין לו - לא הוי מקח טעות, כדאמרין"⁴⁵ - משום דניחא ליה לאיניש לעשות מצווה בממונו" (לגבי השאלה האם המשכיר צריך להחזיר לו את דמי המזוזה, ראה לעיל בחלק א).⁴⁶

ה. **שו"ע או"ח** הלכות פסח: "המשכיר בית לחבירו בחזקת בדוק ונמצא שאינו בדוק, על השוכר לבדוק ואינו מקח טעות, ואפילו במקום שבדקים בשכר (זאת אומרת שהשוכר מפסיד כסף), שהרי מצווה הוא עושה בממונו".⁴⁷

רמ"א: "ויש אומרים שצריך להחזיר לו שכר הבדיקה, הואיל והתנה בפירוש שיהיה בדוק".⁴⁸

אך ב"ח,⁴⁹ 'פרישה',⁵⁰ גר"א:⁵¹ "אין צריך להחזיר לו את הכסף".

ו. **שו"ע או"ח** הלכות לולב: "כל מה שאמרנו שפסולין (ארבעת המינים) מפני גזל וגנבה, זה ביום הראשון, אבל בשאר הימים - כשר".⁵²

41.	סימן שמב
42.	שם
43.	סימן רסז, סעיף ב
44.	סימן רצא, סעיף ב
45.	פסחים ד ע"ב
46.	עיין לעיל הערה 9, 10
47.	סימן תלז, סעיף ג
48.	שם. והרמ"א פסק כרמב"ן, ריטב"א וה'מאירי' בפסחים ד ע"ב
49.	שם בטור פסק כר"ן במחלוקת בפסחים ד ע"ב
50.	שם ס"ק ו אף הוא פסק כר"ן שם
51.	שם סק"ו בביאורו ופסק כר"ן
52.	סימן תרמט סעיף ה

רמ"א בשם הטור: "ויש פוסלין בגזול כל שבעת הימים, והכי נהגו. אבל שאול יוצא בו, ומותר ליטול לולב של חברו, דניחא ליה לאיניש ולמעבד מצווה בממוניה והוי שאול".⁵³

מג"א: "ואסור ליקח את ארבעת המינים הללו למקום אחר, אלא יטלם במקום ויחזירם".⁵⁴ וכן כתב ה'פרי מגדים'.⁵⁵ זאת אומרת, ברור כאן, שדעת הרמ"א והטור שמותר ליטול ללא דעת בעלים את ארבעת המינים שלו ולא ייקרא גזלן (כדין כל שואל שלא מדעת) כי אם שואל, מכיון שנוח לבעל המינים שתעשה מצווה בממונו.

אך גם פה, כמו בטלית, יש את ההגבלות שלא לעשות זאת בקביעות ולא להעבירם למקום אחר, מכיון שבצורה כזו - לא ניחא לבעלים.

ז. שו"ע או"ח הלכות סוכה: "סוכה שאולה - כשרה".⁵⁶

סעיף ג': "וכן גזולה כשרה, לפי שאין הקרקע נגזלת לעולם". מסביר ה'פרישה': "מכיון שאין הקרקע נגזלת - הסוכה עדיין ברשות הבעלים, לכן נקראת אותה סוכה - שאולה".⁵⁷

רמ"א: "ולכתחילה לא ישב אדם בסוכת חברו שלא מדעתו".⁵⁸ ומסביר ה'משנה ברורה': "לפי שמקפיד בעל הבית, שלא יראה חברו את עסקיו ואכילתו. זאת אומרת אותו שואל הוא שואל שלא בדעת (הסכמת בעלים) ויהיה גזלן (למרות שכאמור, גם אז הוא יצא ידי חובה, כי הרי אין גזל בסוכה, מכל מקום לכתחילה לא יעשה זאת לפי שזה מעשה כגזל)".⁵⁹ זאת אומרת שדעת הרמ"א היא, שמכיון שלבעל הבית לא נוח שיכנסו לתוך סוכתו ויראו עסקיו - אין להשתמש בסוכתו שלא מדעתו. אבל, מותר להיכנס ולישב בסוכת חברו בשעה שאין חברו בסוכה, ואף לא עשוי להגיע, כי במקרה כזה, ודאי אין קפידא לבעלים שלא ייכנסו לסוכה, ונוח להם שיעשו מצווה בסוכתם.⁶⁰

וכן כתב ה'ט"ז': "נראה לי פשוט שמותר לאדם להיכנס לסוכתו של חברו שלא מדעתו, דניחא ליה לאיניש דלעביד מצווה בממונו, והוא קל וחומר ממה דאיתא בסימן תרמט".⁶¹ דמותר לו לאדם ליטול לולב של חברו שלא מדעתו דודאי קפיד אדם טפי על האתרוג ולולב ממה שקפיד על כניסה לסוכה שלו. אלא דנראה לי דהיינו כל זה שבעל סוכה אינו שם, אבל בשעה שהוא שם - אפשר דקפיד עליו שלא יראה חברו עסקיו ואכילתו בלי ידיעתו וזה דבר מוסכם מצד הסברה".⁶²

שם	.53
שם ס"ק טז	.54
ב'משבצות זהב' ס"ק ז	.55
סימן תרלז סעיף ב-ג	.56
בטור שם ס"ק ב, ע"פ הר"ן	.57
בשו"ע שם	.58
שם סק"ט בשם 'אליה רבה' ו'שערי תשובה'	.59
עיין מקור קודם	.60
סעיף ה	.61
באותו סימן ס"ק ד	.62

הערה: שו"ת 'ערוגת הבושם'⁶³ מקשה על הט"ז מהירושלמי⁶⁴ שהובא, שמשמע שהנכנס לסוכתו של חברו ללא רשותו - לא אומרים ניחא ליה, ונקרא גזלן ולא יצא ידי חובה (יש להעיר, שהרי בבבלי כתוב שאף סוכה גזולה כשרה,⁶⁵ מאותו טעם שקרקע אינה נגזלת לעולם, אך לעומתו הירושלמי סובר שיש גזל בקרקע, כמובא בירושלמי פסחים,⁶⁶ לכן כאשר מישהו גזל סוכה, לפי הירושלמי לא יצא ידי חובה).

ותירץ: הירושלמי דיבר במקרה שלא ניחא ליה (עי"פ ההסבר של ה'משנה ברורה' מדובר, למשל, כשהבעלים באזור ועשויים לבוא). ראוי לציין שישנם גירסאות ששינו את הגרסה בירושלמי וכתבו שהלשון היא "איזו היא סוכה גזולה כשרה", ותרץ הירושלמי "כגון שנכנס שלא בדעת חברו, וזה בגלל שניחא ליה".⁶⁷

כמו כן, בגרסת ה'אור זרוע'⁶⁸ לא הופיע דין זה.

ה. סיכום כל המקורות והתמיהות העולות מהם:

ראינו שלגבי ספרים - לא אומרים שנוח לבעלים שיעשו מצווה בהם ללא רשותו, וזה כפי שכתבו הראשונים והפוסקים, שבספרים חוששים הבעלים שמא השימוש בהם יטשטשם או יקרעם, לכן מובן מדוע בדבר שאין בו הפסד ממון לבעלים כגון טלית, תפילין וארבעת המינים והדין בבכורות נוח לבעלים שיעשו מצווה בממונו.⁶⁹ אך אז, לא הובנה פסיקת הירושלמי,⁷⁰ שאסר להיכנס לסוכת חברו ללא רשותו, שהרי אין שם הפסד כספי לבעל הסוכה (לפי שאין מדובר שם שמכלה לו את הסוכה). אולם, נראה שבעקבות היתרם המסויג של הרמ"א⁷¹ והט"ז⁷² (שהתירו להיכנס ללא רשות כשאין הבעלים בסביבה) אפשר להסביר שהאיסור בירושלמי היה כאשר נכנס לסוכה ובעלי הסוכה נמצאים באזור ועלולים להתבייש שיראה עסקיהם. זאת אומרת, יש פה כמין הפסד נפשי לבעלים, שנכנסים למקומו הפרטי, ומשום כך - לא נוח להם שיעשו מצווה בממונם. אך, על הקביעה של - לא נח לבעלים שיעשו מצווה בממונו, כאשר יש לו הפסד כספי - יהיה קושי מהדין לגבי שוכר בית לפסח, שהרי שם ראינו שיש לשוכר הפסד ממוני של דמי הבדיקה (ודאי על פי הר"ן שלא מחזירים לשוכר את הכסף⁷³), ולמרות זאת אמרנו שם שניחא ליה. וכן לגבי המשכיר בית על מנת שיש בו מזוזה.⁷⁴ לבסוף, הובאה

63. בשו"ת באו"ח, ק"צ, ז

64. עיין במקור 14

65. סוכה לא ע"א

66. פרק יג הלכה ג

67. שו"ת ישנות חיים' סימן מה

68. שם בירושלמי

69. מדוע בטלית, תפילין וארבעת המינים אין לבעלים חשש שיפסד ממונם ואילו בספרים חוששים

ראה חלק ו' בשו"ת'ים.

70. סוכה פ"ג ה"א

71. שו"ע או"ח סימן תרלז, סעיף ג

72. עיין הערה 62

73. פסחים ד ע"ב

74. עיין הערה 44

המחלוקת לגבי דינם של ספרי קודש, ובפרט סידורים, בימינו. האם נאמר שכיום, עקב ריבוי הספרים, ניחא ליה לבעלים, שהרי לא ראינו כיום מי שמקפיד על ספריו, או שבכל מקרה, עקב החשש שיקרעו, אסור.

תשובות לכל הספקות, ומהו הגדר של "ניחא ליה לאיניש" נראה לקמן בחלק של תשובות השו"תים.

ו. גדרי "ניחא ליה לאיניש"

א. שו"ת 'חתם סופר':⁷⁵ למדנו בבכורות,⁷⁶ שניחא ליה לאיניש דתעביד מצווה בממוניה, זאת כיון שאין שם הפסד כספי לבעלים. על סמך זה, פסק השו"ע שמותר ליטול טלית חבירו מטעם שניחא ליה לאיניש, וכך גם בפסחים⁷⁷ ראינו שאין שם מקח טעות, מכיון שאנו אומרים שניחא ליה למוכר לעשות את אותה פעולה של השכרת בודק, למרות שזה היה בניגוד להסכמים, וזאת כיון שאין שם הפסד ממוני, שהרי מחזיר לו המשכיר (על פי הרמב"ן, ריטב"א) את אותם דמים ששילם לבודק. אבל, בדבר שהבעלים יפסיד בגלל אותה מצווה כסף, כגון בספרים, לא אומרים שניחא ליה לאיניש שיעשו מצווה בממונו ללא רשותו.

לכאורה, לא ברורה שיטתו של הר"ן, שפסק בפסחים שלא מחזירים לשוכר את הכסף. זאת אומרת, נראה שלר"ן - יש מקרים מסוימים בהם הבעלים מפסיד ממון ובכל זאת פוסקים "ניחא ליה לאיניש דליתעביד מצווה בממוניה" (ואז לא יובן דין האיסור בספרים).

אך, אפשר לתרץ זאת ע"פ ה"מרדכי":⁷⁸ המקרה בפסחים, שנראה שלמרות ההפסד הכספי אומרים ניחא ליה, זה מכיון שההוצאה הכספית הייתה על ידו של השוכר, שהרי הוא יכול לבדוק בעצמו, אך הוא בחר בדרך אחרת (של השכרת איש מיוחד), ונעשה כאילו שיעבד עצמו לאותה הוצאה כספית. זאת אומרת "ניחא ליה לאיניש" אף כשיש הפסד ממוני אם אותו הפסד נגרם ע"י עצמו.

ואפשר לתרץ על פי הריטב"א:⁷⁹ מה שראינו, שבהפסד ממון לא נאמר שנוח לבעלים שיעשו מצווה בממונו, זה בדבר שההפסד הממוני מכלה את אותו חפץ שנעשית בו מצווה, ולא יוכלו הבעלים להשתמש בו עוד למצווה (למשל ספר תורה), שאז יצא שכרם בהפסדם, שהרי לא יוכלו עוד לעשות מצווה באותו חפץ, וכל זה לא שייך בהפסד הכספי שיש בפסחים. זאת אומרת, ההפסד שגורם שאין אומרים "ניחא ליה לאיניש", זה דווקא הפסד שגורם לכליוי קרנא, כי אז אי אפשר כבר לעשות מצווה באותו חפץ.

75. חלק או"ח סימן ב

76. עיין מקור 12

77. פסחים ד ע"ב

78. בסוף פרק שני בבי"מ, וכן פסק הגר"א או"ח סק"ו

79. הובא בשיטמ"ק ב"מ כט ע"ב והביא שם שכך פירש ה'נימוקי יוסף', וכן פסק הש"ך חו"מ ע"ב

סק"ח וכאמור אף החת"ס

ב. שו"ת 'אדמת קודש':⁸⁰ לגבי הדין בירושלמי,⁸¹ שמשמע משם שאין אומרים "ניחא ליה", אפשר להבין על פי הדין בטלית ותפילין, שכל ההיתר להשתמש בהם הוא דווקא כשמצאם בבית הכנסת,⁸² ולא היתירו להיכנס לביתו לקחת טליתו. דווקא כשמניח בבית הכנסת, הוא מראה שנוח לו, שהרי יודע בעל הטלית שרבים מצויים שם ובכל זאת משאירה שם - אכן סהדי שניחא לו. אך, להיכנס לתוך סוכתו - אסור, שהרי זה מקומו הפרטי, וייתכן שלא נוח לו שיראוהו בעסקיו ואכילתו (מה יקרה אם הבעלים של הסוכה אינו נמצא, ובטל אותו טעם של פרטיות, נראה על פי הט"ז,⁸³ מ"ב⁸⁴ ויאלה רבה⁸⁵ שמותר).

ג. שו"ת 'תרומת הדשן':⁸⁶ לגבי החילוק שראינו שטלית, תפילין וארבעת המינים אין חשש שיהרסו לעומת ספרים שחוששים שיפסדו (למרות שטלית גם מתבלה מעט בשימוש, ודאי שבארבעת המינים יש חשש לקלקול), כל זה בגלל שמעשה המצווה בטלית, תפילין וארבעת המינים הוא מוגדר (תפילה, הלל), לעומת ספרים, שהלימוד בהם אין לו גבול מוגדר. כמו שחששו הפוסקים שמא יימשך בלימודו, כמו כן ישנם ספרים שדורשים אף עיון, שזה ודאי יכול לגרום להפסד, לכן לבעלים לא נוח שישתמשו בספריהם ללא רשותם, כי אותו שימוש יכול להתארך ולגרום בהם לכילוי קרנא של ממש, מה שאין כן בטלית, תפילין וארבעת המינים, שהשימוש בהם קצר ומוגבל, וההפסד המסוים בהם לא יגרום לכילוי קרנא, לכן לבעלים ניחא. משום כך, נפסק לגבי טלית, תפילין וארבעת המינים שימוש ארעי, ולא ישתמש בקביעות מכיון שאם ישתמש בקביעות יבוא לידי כילוי קרנא, וזה כבר לא ניחא לבעלים (זו הסיבה שהקלו בסידור, מכיון ששימושו מוגדר ומוגבל לתפילה, ואינו דורש עיון⁸⁷).

לסיכום:

בבכורות - אמרינן ניחא ליה, לפי שאין הפסד לבעלים.

בפסחים - אמרינן ניחא ליה, לפי שאין הפסד לשוכר (רמב"ן וסיעתו), ולדעה שיש שם הפסד כספי לשוכר, משום שאינו מקבל את דמי הבדיקה (ר"ן⁸⁸), עדיין ניחא ליה מכיון שההפסד שנגרם הוא ע"י עצמו (מרדכי⁸⁹), או מכיון שההפסד שבגללו אין אומרים ניחא ליה, הוא כאשר מכליא קרנא (ריטב"א⁹⁰).

80. לר' משה מזרחי חלק או"ח סימנים יד, טו

81. סוכה פרק ג הלכה א

82. עיין מקורות 23, 24, 25

83. עיין מקור 59

84. סימן תרלז ס"ק ט

85. שם

86. לר' ישראל אסרן (חי - ה' אלפים קנ-רנ) חלק א סימן ק, חלק ב סימן קנט

87. 'מקור חיים', חלק או"ח סימן יד, 'שער אפרים' סימן ב, ליקוטי מהרי"ח - סדר ברכת השחר.

88. עיין לעיל הערה 11, שכך סבר גם הרמב"ם

89. עיין לעיל הערה 77

90. עיין לעיל הערה 78

בסוכה - אין אומרים ניחא ליה, לפי שאין הבעלים מסכים שייכנסו לו לפרטיות, אך אם אינו שם מותר.⁹¹

טלית, תפילין וארבעת המינים - מכיוון שהשימוש בהם מוגדר ומוגבל, למשל לתפילה, להלל, לברכה - גם אם יש הפסד הוא מועט ולא גורם ל"מכליא קרנא". לכן אמרינן במקרים אלו "ניחא ליה לאיניש", ובלבד שיהיה שימוש חד-פעמי, שרק כך לא יגיע ל"מכליא קרנא".

ספר - אין אומרים ניחא ליה, לפי ששימוש בספר אינו מוגדר לדבר מסוים, ויכול להגיע לכליוי קרנא (למרות שכאמור, ישנן דעות שכיום, שהספרים מצויים, בשימוש מועט - עדיין "ניחא ליה לאיניש").

ז. הלכה למעשה בדין ספרים וטליתות כיום:

בבואנו להסיק הלכה למעשה לימינו במקרים והדינים שהובאו לעיל אנו נתקלים בבעיה, אמנם העקרונות שהובאו בשו"תים לגבי אמירת או אי אמירת הכלל "ניחא ליה לאיניש דלתעביד מצווה בממוניה" (האם מכליא קרנא או לא, על ידי מי ההיזק הכספי נעשה - הבעלים או המשתמש שלא ברשות, האם ישנו היזק מסוג אחר כגון: חדירה לפרטיות), נפסקו להלכה אף אצל פוסקי זמננו,⁹² אך בעוד במקורות בש"ס ובפוסקים היה ברור שלא אומרים 'ניחא ליה לבעלים' לגבי שימוש בספרים ללא רשות אף כשמצאם בבית כנסת,⁹³ היום ישנן דעות⁹⁴ שעקב ריבוי הספרים ומחירם הזול, ניתן להקל ולומר שניחא ליה לאיניש שיעשו מצווה בספריו (מפאת העובדה שהשאייר ספריו במקום ציבורי). לפי שלדעתם הקפידא שהובאה בש"ס ובפוסקים שלא להשתמש בספרים ללא רשות הייתה רק בימיהם, שהרי בימיהם ספרים היו דבר נדיר,⁹⁵ וצורת השימוש בהם הייתה שונה.⁹⁶

למרות שכאמור, יש האוסרים אף היום שימוש בספרים למרות שהושארו בבית הכנסת.⁹⁷ אותה בעיה ישנה כיום לגבי טלית, שפסק הרמ"א שם להתיר⁹⁸ ולא היה חולק עליו שאסר שימוש בטלית ללא רשות (מכיוון שכאמור שם, הטלית לא נפסדת עקב ההגבלות שהוטלו על המשתמש). אך כיום ישנה דעה⁹⁹ שכיוון שאנשים היום הרבה יותר איסטניסים מפעם לא נוח להם, ובוודאי מקפידים שלא ינשקו טליתם, לכן לא נוח לאדם כיום שיקחו טליתו ללא רשותו.

91. עיין לעיל הערה 59, כך פסק המ"ב
 92. 'אגרות משה' או"ח חלק ב' סימן קו, 'ציץ אלעזר' חלק יב סימן ז, 'יביע אומר' חלק ב חו"מ סימן ז
 93. עיין מקור 28, 29, 30
 94. עיין מקורות 34-39 וכן פסק הימנחת יצחק' חלק ז סימן קל, שעל דעת כן הניחו, וכן פסק ר' משה שטרנבוך בספרו 'תשובות והנהגות' חלק ב סימן תשיז
 95. בבא מציעא כט ע"ב: "ספרים לא שכחתי", וכן לעיל הערה 40 ברמ"א
 96. לפי שספריהם היו כעין מגילה - רש"י בבא מציעא כט ע"ב ד"ה "אחת". ולפיכך הרוצה לעיין במקום כלשהו בספר צריך לגלול עד שם וסכנת הטשטוש גדולה משום כך.
 97. ראה לעיל הערה 33 וכן כתב ב'בית ברוך' כלל יא אות קסז
 98. שו"ע או"ח סימן יד סעיף ד
 99. 'ערוך השולחן' או"ח סימן יד סעיף יא. ופסק כמותו ה'ציץ אלעזר' חלק יב סימן ז

למסקנה :

בעניין שימוש בספרים: נראה שכיום אפשר להתיר שימוש קצר בספרים של חבירו ללא רשותו, אלא אם כן אותו ספר הוא נדיר, או שרשומים שם סיכומים, שאז במקרה כזה אף היום נראה לאסור. ובוודאי אם רשם בעל הספר שאין הוא מרשה שימוש בספר ללא רשותו שאסור להשתמש. אך, בכדי לצאת מידי ספק גזל לכל הדעות, נראה שראוי לעשות כמו שכתב 'כף החיים': "וראוי לכל ישראל למחול ולפרסם דניחא ליה למעבד מצווה בספריו ולא יענש שום אדם בסיבתו... ומעיקרא נמי לא יוציאנו ממקום למקום בלי ידיעת בעלים, דמשכחת לה שבאותו הפרק יבקשנו בעליו לצורכו ולא ימצאנו ויכעס על הנוטלי".¹⁰⁰

בעניין שימוש בטלית: נראה שלמרות דעת היחיד שאוסרת, אפשר להקל, שכן דעת רוב הפוסקים כיום, אך ייזהר בכל הסייגים שהובאו לעיל,¹⁰¹ כדי שלא תיפסד הטלית ויקפיד עליו הבעלים.

100. 'כף החיים' סימן יד סעיף לא
 101. עיין הערות 24, 25, 26 שלא יעבירנה ממקומה ויקפלנה כראשונה וכל זאת רק באופן עראי.